

ÖZBEK TÜRKÇESİNDE YER ALAN “NAFAQAT” YAPISININ TÜRKİYE
TÜRKÇESİNE AKTARIMI

Transfer of The Structure “Nafaqat” in The Uzbek Turkish to Turkish

(Makale Geliş Tarihi: 14. 07. 2018 / Kabul Tarihi: 12. 12. 2018)

Nursan ILDIRI*

Öz

Türk Lehçelerinden Güney-Doğu grubunun bir üyesi olarak bilinen Özbek Türkçesinde sıklıkla kullanılan “nafaqat” edatı Özbekçe sözlüklerde Türkçe karşılık olarak “yalnızca, sadece” gibi bir anlamı karşılamaktadır. Ancak söz konusu yapının geçtiği cümleler incelendiğinde bu yapının karşıt-lama işlevinde kullanıldığı, olumsuzluk edatı “değil” ifadesinin ve ikinci cümlede “aynı zamanda” gibi cümle başı edatının da anlam bütünlüğünü sağ-lamak açısından kullanılması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Özbek Türkçesi gramerlerinde oluşturduğu unsurlar arasında “yuklama (son çekim edatı)” olarak ifade edilen bu yapı, Türkiye’de yapılan Özbek Türkçesi gramerlerin-de yer almamaktadır. Oysa taşıdığı anlam itibarıyla dil bilimsel bir görev üst-lendiği açıktır. Bu makalede “nafaqat” edatının yapısını oluşturan unsurların ait oldukları dilde kullanımları, tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinde geçen şe-killeri, ulaşılan örneklerden yola çıkılarak bu yapının geçtiği ifadelerin akta-rımları verilmiş ve söz konusu yapının karşıtlama işleviyle kullanılan birleşik bir edat olduğu dikkatlere sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Özbek Türkçesi, Nafaqat Yapısı, Edat, Yuklama.

Abstract

“Nafaqat”, which is frequently used in the Uzbek Turkish language known as a member of the South-East group of Turkish dialects, means "only, just" in Turkish in various Uzbek dictionaries. However, when exami-

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü; *Assist. Prof. Dr. Atatürk University, Faculty of Letters, Department of Contemporary Turkish Dialects and Literature, nursan.aslan@atauni.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0689-4557>*

ning the sentences of this construction, it turns out that this structure is used in the function of the opposition, the expression "not" and in the second sentence, headings such as the "even, at the same time" must also be used in order to ensure the integrity of the meaning. This structure expressed in Uzbek Turkish grammar as "yuklama" is included in the Uzbek Turkish grammar in Turkey. However, it is obvious that it undertakes a grammatical task in the meaning it has. In this article, the use of "nafaqat" prepositions on the basis of their constituent elements, their uses in historical and contemporary Turkish dialects, from the examples reached, the transfers of the expressions passed by this structure are given and that this structure is a unified preposition which is used with the function of opposition is presented to the attention.

Keywords: Uzbek Turkish, Nafaqat Structure, Prepositions, Yuklama.

Giriş

Osmanlı Özbek Türkçesinde sıklıkla karşılaşılan “nafaqat” yapısı, Farsça “ne” inkâr edatı ile Arapça “fakat” bağlama edatının bir araya getirilişiyle oluşturulmuştur. Batı Türkçesinin Osmanlı Türkçesi ve Türkiye Türkçesi dönemlerinde kuvvetlendirme ve bağlama edatı olarak karşımıza çıkan “fakat” edatı, Doğu Türkçesinin Çağatay Türkçesi ve Özbek Türkçesi dönemlerinde de aynı kullanım fonksiyonuyla varlığını devam ettirmektedir.

Edatlar, kalıplaşmış, donmuş veya anlamca aşınmış sözler oldukları için anlam elemanı olarak değil görev elemanı olarak kullanılırlar (Efendioğlu, 2006: s. 194). “fakat” edatının “ille de, daha çok, sadece” manalarında kuvvetlendirme edatı olarak kullanımı mevcuttur (Hacıeminoğlu, 1992: s. 147, 148). Zıtlık bildiren cümle bağlayıcıları olarak da kullanılan “fakat” edatı, cümlelerden birinin gösterdiği yargıyı ötekine karşı çıkarma, karşıtlama işleviyle de ortaya çıkmaktadır (Korkmaz, 2003: s. 1132). Efendioğlu tarafından yapılan “Edatların Sınıflandırılması” adlı çalışmada edatlar, üç başlık altında incelenmiş ve “fakat” edatı bağlama edatları içerisinde cümle başı bağlaçları alt başlığında değerlendirilmiştir. Cümle başı bağlaçlarının açıklama, sonuç, üsteleme, sebep, zıtlık vs. anlamlarıyla cümleleri birbirine bağladığı ifade edilmiştir (Efendioğlu, 2007: s. 2).

Özbekçede kullanılan “nafaqat” yapısının da cümlenin ifade ettiği yargıyı karşıtlama işleviyle kullanıldığı, aktarım yapılan örneklerle tanıklanmıştır. Özbekçe gramer kitaplarında ve Türkiye’de Özbek Türkçesi üzerine yapılan gramer çalışmalarında “yuklama” (edatlar) terimiyle ifade edilen “faqat” sınırlandırma edatı (ayiruv-chegaralov yuklamasi); “na” inkar edatı (inkor yuklamasi)’ndan ayrı ayrı söz edilirken “nafaqat” yapısından bahsedilmemektedir. Oysa bu yapıda, iki unsurun bir araya gelerek apayrı, dil bilgisel bir kullanım fonksiyonuna sahip olduğu açıktır. Özbek Türkçesinde “yuklama” ifadesinin Türkçe dil bilgisinde terimsel karşılığı; “Sona Gelen Edatlar” şeklinde geçmektedir. “Yuklama”lar, eklendikleri cümlelere soru, pekiş-

tirme, onaylama, sınırlandırma, şüphe, belirsizlik gibi anlamlar kazandırır (Yıldırım, 2012: s. 253).

Özbek dilciliğinde bu terimin fonksiyonları çeşitli araştırmacılar tarafından aşağıdaki şekillerde izah edilmektedir: “Yuklama”lar kelimeleri ve cümleleri birbirine bağlamaya hizmet eder. Ancak bu görev bağlayıcılar ve yardımcıları için değişmez, sabit sayılır. “Yuklama”lerin kendine has özellikleri şudur ki; kelimelere veya cümlelere soru, onaylama, pekiştirme, sınırlandırma, benzetme gibi anlamlar katar ve işlevsel “bağlayıcı” özelliğine nispeten değişken bir özellik arz eder. Yani bağlama işlevinin olması da olmaması da mümkün. Örneğin; “na... na...” yapısı denkleştirme bağlaçlarının bir türü olan olumsuzluk bağlaçları içerisinde sayılır. Abdurrahmanov ise onu olumsuzluk bağlacı olarak adlandırmanın yanı sıra; onun “yuklamalık” işlevine de sahip olduğunu ortaya koyar. Gerçekten de bu yardımcı unsur hem bağlayıcı hem edat görevini yerine getirir (İnt. 1). “Özbekçe Gramer Terimlerinin Açıklamalı Sözlüğü” adlı eserde “yuklama” terimi şu şekilde izah edilmiştir: “Sözcüklere ya da cümlelere soru, onaylama, sınırlandırma, şüphe, benzetme, inkâr gibi anlamlar yükleyen sözcük türleridir. “Yuklama”lar iki gruba ayrılır: **1.** Sözcük Şeklinde Olanlar, **2.** Ek Şeklinde Olanlar

Bir diğer Özbekçe gramer kitabında “yuklamalar” ifadeye kattıkları anlamsal işlevlerine göre şu şekilde tasnif edilmiştir: **1.** soru-şaşkınlık edatları (so’roq va taajjub yuklamalari), **2.** pekiştirme-onaylama edatları (kuchaytiruv-ta’kid yuklamalari), **3.** ayırma ve sınırlandırma edatları (ayiruv-chegaralov yuklamalari), **4.** benzetme-kıyaslama edatları (o’xshatish-qiyoslash yuklamalari), **5.** belirsizlik edatı (gumon yuklamasi), **6.** inkâr edatı (inkor yuklamasi) (Mahkamov, Ermatov, 2013: s.132).

Özbek Türkçesinde “yuklama” terimi, modal sözlere benzerliği dolayısıyla yardımcı sözcük türü olarak da geçmektedir (Jalilov, 2012: s. 47). “Yuklamalar”i modal sözlerden ayıran en önemli özellik “yuklamalar”in çoğunlukla tek başlarına kullanılmamasıdır (Ne’matov, Sayfullayeva vd., 2008: s. 445).

Özbek Türkçesinde “nafaqat” yapısının geçtiği örneklerde anlam bütünlüğünü sağlamak açısından ikinci cümlede genellikle “balki, balkim, biroq” gibi cümle başı bağlaçlarının kullanıldığı ve bu ifadelerin Türkiye Türkçesine aktarılırken “aynı zamanda” ifadesinin anlamını karşıladığı görülmektedir. Bazı yapılarda “balki, biroq, balkim” gibi cümle başı bağlaçları kullanılmadığı halde ikinci cümlenin aktarımı yapılırken “aynı zamanda” ifadesini anlam bütünlüğünü sağlamak açısından kullanmanın gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Ancak manzum örneklerde ahenk, ölçü, kafiye gibi bağlayıcı unsurlar da dikkate alınması gerekti için bu tür aktarmalarda “sadece ... değil, aynı zamanda ...” kalıbının kullanılması, manzumenin yapısı açısından her zaman mümkün olmayabilir. Bu durumlarda “nafaqat” ifadesi, nazım biriminin anlamına bağlı kalınmak şartıyla farklı kalıp veya yapılarla da aktarılabilir. Bu durumda cümleye üsteleme anlamı katan “da, de” bağlaçlarının kullanımı daha uygun olabilir.

Özbekçe “balki” ifadesi bağlaçlar (bog’lovchi) içerisinde değerlendirilir. Karşıt anlamlı sözcükleri, sözcük öbeklerini birbirine bağlamak ve karşılaştırma yapmak için kullanılır (Medveliyev, Mahkemov vd. 2006/1: s. 149). Sözlüklerde genellikle Türkçe karşılık olarak “belki, muhtemelen, fakat, halbuki, aksine” gibi anlamlar verilirken, aktardığımız cümlelerde “aynı zamanda” ifadesinin tam karşılığı olmaktadır. “Balki” ifadesi ile aynı anlamda kullanılan “balkim” bağlacı da aynı anlamı taşımasına rağmen aktardığımız örneklerde üsteleme işleviyle karşımıza çıkmakta ve “hatta” gibi bir anlamın karşılığı olmaktadır. “*Qalbi poq ishq ahlining vijdoni, balkim jonidir* (Kalbi temiz aşk ehlinin vicdanı, hatta canıdır)” (Medveliyev, Mahkemov vd. 2006/1: s. 149).

“biroq” ifadesi Özbekçede zıtlık bağlacı (zidlovchi bog’lovchi) olarak gösterilir. Aynı anlamlı ve görevli sözcük öbeklerini ya da cümleleri karşıtlama yolu ile birbirine bağlar, aynı zamanda anlam olarak öncekine karşıt bir fikrin başlangıcını ortaya koyar. (Medveliyev, Mahkemov vd. 2006/1: s. 279.)

Özbek Türkçesinde “nafaqat” yapısının dışında “-gina, -kina, -qina, faqat” yapıları ayırıcı ve sınırlandırıcı son çekim edatları olarak kullanılır. Bu tür edatlar çeşitli sözcük türleri ile bir araya gelerek onları sınırlandırmak ve anlam yönünden ayırmak için kullanılır (Abdullayeva, 2014: s. 69).

Örn: “Sen, bolam, bufetchi xotinga emas, boshqa hech kimga ham emas, **faqat** shobasoyliklar oldiga borib gunohingni o’tinishing kerak.

“*Sen, çocuğum, kantinci kadına değil, başka hiç kimseye de değil, sadece Şabesaylıların huzuruna giderek af dilemen gerek.*”

“Nafaqat” yapısı, “*O’zbek Tilining Izohli Lug’oti*” adlı çalışmada “pekiştirme anlamını kuvvetlendirmektedir; ...den dışarı; sadece değil gibi anlamlara gelmektedir.” şeklinde geçmektedir. (*Ta’kid ma’nosini kuchaytiradi; ...dan tashqari, ...gina emas kabi ma’noni bildiradi.*) Adı geçen eserde bu yapıya sözcük türü olarak “**yuklama**” denmektedir.

Örn: Bu haqda u **nafaqat** mamlakat, jahon arxeologlari e’tiborini jalb etgan kitob yaratdi.” S. Karomatov, So’nggi Barxan.

“*Bu konuda sadece ülkenin değil, (aynı zamanda) dünya arkeologlarının ilgisini çeken bir kitap oluşturdu.*” S. Karomatov

Örn: Non **nafaqat** moddiy boylik, **balki** u ma’naviy boylik hamdir. Gazetadan

“*Ekmek sadece maddi bir zenginlik değil, aynı zamanda manevî bir zenginliktir.* (Medveliyev, vd, 2006/3: s. 25).

Özbek Türkçesinde kullanılan “nafaqat” yapısını oluşturan unsurların ait oldukları dilde ve Türk dilinin tarihî ve çağdaş lehçelerinde kullanımları şu şekilde değerlendirilmiştir: Arapça dilbilgisi kitaplarında “fakat” (فقط) kelimesi “**yeter**” biçiminde izah edilmektedir. Bu edatın “yalnız, sadece” anlamında kullanıldığı örnekler de mevcuttur (Akdağ, 1981: s. 95).

Eski Türkçe, Karahanlı ve Harezmi Türkçelerinde kullanımı olmayan “**fa-kat**” edatı Batı Türkçesinin Osmanlı Türkçesi dönemlerinde; Doğu Türkçesinin ise Çağatay Türkçesi döneminde bağlama edatı, kuvvetlendirme edatı olarak kullanılmaktadır.

Çağatay Türkçesinde cümle başı bağlacı olarak kullanılan “fakat” mana itibariyle birbirine zıt iki cümleyi bağlama fonksiyonunda kullanılır. Kullanımı çok yaygın değildir.

“**Yok** fıkıh **fakat** hadîş ü tefsîr

Her kıyda ki dahl kıldı bir bir”

“**Değil sadece** fıkıh, (**hatta**) hadis ve tefsire de nüfuz etti.” (Atay, 2014: s. 98).

Yukarıdaki örnekte geçen “yok ... fakat” ifadesi anlamsal olarak “nafaqat” yapısının tam karşılığıdır.

Fakat bağlacının “sadece, yalnız” anlamlarında Osmanlı Türkçesi döneminde kullanımına aşağıdaki cümleyi örnek olarak gösterebiliriz:

“Mütelevvin değil **fakat** me’yûs” “Kararsız değil sadece üzgün” (Tevfik Fikret, Rubâb-ı Şikeste: s. 64).

Bu edatın Azerbaycan Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Yeni Uygur Türkçesi ve Türkiye Türkçesi dönemlerinde varlığını görmek mümkündür.

Azerbaycan Türkçesinde karşılaştırma bağlacı olarak ifade edilen “**feqet**” edatı iki zıt fikri birbirine bağlama fonksiyonunda kullanılmaktadır (Əhmedzadə, 2010: s. 265).

“**faqat**” edatı, Yeni Uygur Türkçesinde “**peqet**” şeklinde geçmektedir. Cümle başı bağlaçları içerisinde değerlendirilmiş ve bu kullanım için aşağıdaki örnek verilmiştir (Doğan, 2016: s. 159). Bu edat, Yeni Uygur Türkçesinde, Özbek Türkçesindeki karşıtlık bildiren işleviyle kullanılmamaktadır.

Örn: **Peqet** bezilemiñ şivirlaşliri añlinip turatti. (Fakat bazılarının fısıltıları işitiliyordu.)

“faqat” aynı zamanda Özbek Türkçesinde cümle başı edatı olarak “Teng Bog’lovchilar (Denkleştirme Bağlaçları)” ana başlığında “Zidlovchi Bog’lovchilar

(Karşıtlama Bağlaçları)” ara başlığı altında verilmiş ve bu bağlama edatları için; böylece bağlayıcıların, basit ve bağlı birleşik cümlelerde kullanılıp, iş, hadise ve hareket yönünden birbirine zıt olan cümleler arasındaki karşıtlık münasebetini ortaya koyduğu ifade edilmiştir (Shoabdurahmonov, 1980: s. 436).

Özbekçede **nafaqat** yapısındaki “**na**” Farsça “**ne**” edatı olarak; cümleye hayır, yok, değil; yok mu?, değil mi? gibi anlamlar katabilir (Değirmençay: 2017: s. 530).

Değişmeli bir olumsuzluk bağlacı olarak da ifade edilen “ne”, iki veya ikiden fazla tekrarlanarak hem Türkçe hem Farsça bir kelime olarak ifade edilir (Deny, 2012: 603). Deny kitabında “ne” edatının kökenine dair şu açıklamayı yapmaktadır: “*Türkçe ve Farsçada “ne” ve Çağatay Türkçesinde “ni” olarak görülen bu edat ister Türkçe ister Farsça bir asıldan gelsin, esasında olumsuzluk anlamına konulduğu anlaşılıyor. Türkçede olumsuzluk eki olan me, bu ne’nin bir çeşidi olabilir: n > m değişimli.*” (Deny, 2012: s. 604).

Özbek Türkçesinde “na” sözcüğüyle oluşturulmuş “nahotki” birleşik yapısı mevcuttur. Volkan Coşkun, Özbek Türkçesi Grameri adlı çalışmasında, Cümle Baş Bağlaçlar (Gap Boshidaki Bog’lovchilar) bölümünde “na” zamiriyle oluşturulan **na+hot+ki** “**ne tuhafdir ki, ne garip ki**” yapısını sonuç ve açıklama ifade edenler içerisinde değerlendirir (Coşkun, 2014: s.184). Ancak bu yapıda geçen “na” olumsuzluk edatı değildir. Bu yapıda kullanılan “na” zamir olarak karşımıza çıkmaktadır.

Örn: Keyin qancha uchrashuvlar...va’dalar... **Nahotki** hammasi uchdi, ketdi!.. “Sonra türlü buluşmalar, sözler... Ne gariptir ki, hepsi uçtu gitti! (Coşkun, 2014: s.184.)

Nafaqat Yapısının Geçtiği Örnekler ve Türkiye Türkçesine Aktarımları

1. Rossiya telekanallaridan biri orqali namoyish etiladigan “Ekstrasenslar Jangi” teleshousi ishtirokchisi Piliya Xegayning aytishicha, yalpiz **nafaqat** tibbiyotda kuchli ta’sirga ega shifobaxsh o’simlik sifatida qadrlanadi, **balki** uning bir qator ruxiy madad, omad hadya etuvchi xususiyatlari ham bor ekan (İnt. 2).

“*Rusya televizyon kanallarından biri aracılığıyla gösterilen “İllüzyonistler Savaşı” televizyon programı katılımcısı Piliya Xegay’in söylediğine göre; nane sadece tibbiyatta güçlü bir etkiye sahip şifalı bir bitki olarak değerlendirilmez aynı zamanda onun bir sürü psikolojik sıkıntıya derman olma özellikleri de varmış.*”

2. O’tmishga, xalqimizning buyuq namoyandalariga, chunonchi, ustozga bo’lgan samimiy xurmatni biz Shavkat Mirziyoyevdan o’rganishimiz kerak. Nazarimda, yig’ilishga qatnashgan har bir kishi bu haqiqatda yana bir bor iymon keltirdi. U kishining o’z ustozini Islom Karimovga ko’rsatayotgan bunday yuksak extiromini **nafaqat** xalqimiz, **balki** butun dunyo jamoatchiligi e’tirof etmoqda (İnt. 3).

“Geçmişe, milletimizin büyük temsilcilerine, örneğin üstatlara olan samimi hürmeti bizim Şevket Mirziyoyev’den öğrenmemiz gerek. Nazarımda, toplantıya katılan her bir kişi bu gerçeğe yine bir kez daha inandı. O kişinin kendi hocası İslam Kerimov’a gösterdiği böyle büyük bir saygıyı **sadece** halkımız **değil, aynı zamanda** bütün dünya halkları itiraf etmektedir.”

3. Maqola yakunida aytilganidek, Shavkat Mirziyoyevning Dushanbega tashrifi **nafaqat** mintaqada, **balki** dunyoda katta umid uyg’otmaqda (İnt. 4).

“Makalenin sonunda söylenildiği gibi, Şevket Mirziyoyev’in Duşanbe’ye gelişi **sadece** bölgede **değil, aynı zamanda** dünyada büyük bir ilgi uyandırmakta.

4. O’zbekistonlik internet foydalanuvchilari mamlakatda **nafaqat** Internetga to’siq qo’yilgani, **biroq** O’zbekiston tanqid qilingan maqola yoki veb-sahifalarga qarshi ruxdagi sharh qoldirish faol ekanini aytadilar (İnt. 5).

“Özbekistan’daki internet kullanıcıları, ülkede **sadece** Internet’in engellenmediğini, aynı zamanda Özbekistan’ın eleştirildiği makaleler ya da web sitelerine qarshi savunma mekanizmalarının da etkili olduğunu söylüyorlar.

5. O’zbekiston **nafaqat** siyosiy, **balki** iqtisodiy tomondan ham ochila boshladi (İnt. 6).

“Özbekistan **sadece** siyasi açıdan **değil, aynı zamanda** ekonomik yönden de gelişmektedir..”

6. “Darhaqiqat, bugungi kunda vatanimizni **nafaqat** Sharq, **balki** umumjahon tsivilizatsiya beshigi sifatida tan olinganligi hammamizga ayondir (Boboyorov, 2014: s. 342).

“Gerçek şu ki, günümüzde ülkemizin **sadece** Doğunun **değil, aynı zamanda** bütün dünya medeniyetlerinin beşiği sıfatıyla tanındığı hepimizce malumdur.”

7. “Muzeý **nafaqat** madaniy, **balki** ilmiy markazlardan biriga aylanadi” (Boboyorov, 2014: s. 343).

“Müze **sadece** medeni **değil, aynı zamanda** ilmî merkezlerden biri haline getiriliyor.”

8. “Biz shahrimizga, Muzeýimizga tashrif buyuroyotgan mehmonlarni, muxlislarni **nafaqat** shahar muzeýlarimizga **balkim** tumanlardagi muzeýlarimizga tashrif buyurishlarini tashkillashtirish ishlarini amalga oshirish chora-tadbirlari ustida ishlamoqdamiz (Boboyorov, 2014: s. 345).

“Biz shahrimize, müzemize teşrif eden misafirlarin, müzeseverlerin **sadece** şehir müzelerimize **değil, aynı zamanda** ilçelerimizdeki müzelere teşriflerini sağlamak için çeşitli imkânlar üzerinde çalışmaktayız.”

9. “Zero, inson hayoti va salomatligi **nafaqat** oila va jamiyat farovonligi, **balki** mamlakat barqarorligining mühim shartidir (İnt. 7).

“Zira, insan hayati ve refahi sadece aile ve toplum refahi değil, aynı zamanda ülke istikrarının en önemli şartıdır.”

10. Poroshenko: “Biz **nafaqat** harbiy kemalarimizni, **balki** Qrimni ham qaytarib olamiz” (İnt. 8).

“Biz sadece savaş gemilerimizi değil, aynı zamanda Kırım’ı da alacağız.”

11. Shavkat Mirziyoyev: “Islom Karimovni e`zozlash – **nafaqat** vazifamiz **balki** muqaddas insoniy burchimizdir.” (İnt. 9).

“Şevket Mirziyoyev: “İslam Kerimov’u anmak, sadece vazifemiz değil, aynı zamanda kutsal bir insanlık görevimizdir.”

12. Tohir Qahhor ajoyib topilma shoirgina emas, ayni chog’da yetuk publitsist, mohir tarjimon hamdir. Uning milliy tariximiz, madaiyatimiz, millatimiz taqdiri haqidagi, adabiyotimiz va merosimiz haqidagi chuqur ilmiy tafakkur bilan yozilgan o`nlab maqolalari nafaqat publitsistika janrini, balki adabiyotshunosligimizning ham yutug’i desa bo`ladi (Mirvaliyev, 1993: s. 150)

“Tahir Kahhar sadece büyük bir şair değil, aynı zamanda iyi bir köşe yazarı, yetenekli bir tercümandır. Onun milli tarihimiz, medeniyetimiz, milletimizin değeri, edebiyatımız ve mirasımız hakkındaki derin ilmî araştırmalar ile yazılan onlarca makalesi sadece değil köşe yazarlığının değil, aynı zamanda edebiyatçılığımızın da başarısıdır denilebilir.”

13. Ichdilar me’yorsiz mast bo’ldilar

Tubanlikka ketib, past bo’ldilar

Nafaqat iymonga obro’ sha’niga

Taniga joniga qasd bo’ldilar (Bo’ronov, 2014: 22)

“İçtiler sınırsızca sarhoş oldular,

Aşağılanıp yerle bir oldular,

Değil sadece imana, itibara

Vücuda, cana da kastettiler.”

14. Osmon to’la yulduzdir, mening yulduzim qani?

Olam nurdan jilvagar, mening kunduzim qani?
 G'am botqog'i ko'zimga tiqilmishdir bearmon,
Nafaqat ko'rar ko'zim, avvalgi o'zim qani? (Bo'ronov, 2014: s. 66).

*“Gökyüzü yıldız dolu, benim yıldızım hani?
 Âlem ışıqla oynasır, benim gündüzüm hani?
 Gam bataklığı gözüme saplanmıştır çılğınca,
 Gören gözüm **bir yana**, eski benliğim hani?”*

15. Suv molekulası (H_2O) da bu bo'sh o'rinlar to'ldirilgan. Shuningdek, **nafaqat** kislorod, **balki** vodorod (H) ham valentlikka ega bo'lib, uning bo'sh o'rni bittadir (Nazarova, 2014: s. 11).

*“Su molekülü (H_2O)'nde bu boşluklar doldurulmuştur. Buna ek olarak, **sadece** oksijen **değil**, **aynı zamanda** hidrojen (H) de bağ kurabilmektedir ve onun boşluğu bir tanedir.”*

16. Boshqacha aytganda, biriktiruvchi leksema birikishi lozim bo'lgan leksemani **nafaqat** ma'no jihatdan, **balki** uning ma'lum bir grammatik shaklda bo'lishini ham talab etadi (Nazarova, 2014: s. 12).

*“Başka bir deyişle, birleştirici kelime grubu, gerekli sözcüğün **sadece** anlamını **değil**, **aynı zamanda** kendine özgü bir dil bilgisel biçimini de talep eder.*

17. Biz lug'aviy valentlikni ot va fe'l turkumlaridan olingan namunalalar asosida dalillashga harakat qildik. Lekin lisoniy-lug'aviy valentlik **nafaqat** ot yoki fe'lga, **balki** boshqa so'z turkumlariga ham xosdir (Nazarova, 2014: s. 13).

*“Biz kelime gruplarını isim ve fiillerden örnekler temelinde kanıtlamaya çalıştık. Ancak dilsel-anlamsal kelime grupları **sadece** isim veya fiillerle **değil**, **aynı zamanda** diğer kelime çeşitleriyle de yapılabilir.”*

Sonuç

Özbekçe gramerlerde unsurları “yuklama” olarak qarşılık bulan “nafaqat” birleşik yapısı “na” inkâr edatı ve “faqat” sınırlandırma edatının bir araya getirilişiyile oluşturulmuş vazifeli bir dil bilgisel unsur olarak qarşımıza çıkmaktadır. Eklendikleri cümlelere sınırlama, qarşıtlama, üsteleme vb. işlevler katan “yuklamalar” Türkiye Türkçesinde “Son Çekim Edatları” olarak terimsel bir qarşılık bulmaktadır. Özbek Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarım yapılan örneklerde “nafaqat” yapısının

“sadece .... değil” anlamında kullanıldığı ve bu yapının kullanıldığı cümleyi takip eden başka bir cümlenin anlamsal bütünlüğünü sağlamak açısından kullanılması gerektiği ve bu ikinci cümlede mutlaka “aynı zamanda” gibi cümle başı bağlaçlarının veya “da, de” gibi bağlaçların da kullanımının gerekli olduğu ortaya çıkmaktadır. Özbek Türkçesinde bu birleşik yapının geçtiği örneklerde anlamı bütünlemek amacıyla kullanılan ikinci cümlenin “balki, balkim, biroq” gibi bağlaçlarla başladığı görülmektedir. Ancak bazen ikinci cümlede bu tarz cümle başı bağlaçları kullanılmamasına rağmen anlam bütünlüğünü sağlamak için aktarım yaparken “aynı zamanda” ifadesinin vb. ifadelerin kullanılmasının gerekliliği söz konusudur. Bu yapı gramer vazifeli bir unsur olarak ayrı bir başlık altında değerlendirilmelidir.

Kaynakça

- Abdullayeva, Oqila Xolmo‘minovna. (2014). *Yordamchi So‘zlarning Substansial-Pragmatik Xususiyati*. Toshkent: Mirzo Ulug‘bek Nomidagi O‘zbekiston Milliy Universiteti.
- Akdağ, Hasan. (1981). *Arap Dilinde Edatlar*. Konya: Tekin Kitabevi.
- Atay, Ayten. (2014). *Çağatay Türkçesinde Edatlar*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Boboyorov, M. (2014). “Historical Developments of Museums in Uzbekistan (Özbekistan’da Müzelerin Tarihsel Gelişimi)”, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, S. 2 (Temmuz–Aralık), s. 341-348.
- Bo‘ronov, To‘rabek. (2014). *Dunyoning Ishlari Turli va Qiziq (To‘rtliklar)*, Urganch: Xorazm Nashriyoti.
- Değirmençay, Veyis. (2017). *Farsça Edatlar ve Bağlaçlar Sözlüğü*. İstanbul: Kurtuba Kitab.
- Deny, Jean. (2012). *Türk Dil Bilgisi*. Ali Ulvi Elöve (Çev.), Ahmet Tezer (Haz.). İstanbul: Kabcacı.
- Doğan, Levent. (2016). *Yeni Uygur Türkçesi Grameri*. İstanbul: Paradigma Akademi.
- Efendioğlu, Süleyman. (2006). Cümle Menşeli Edatlar. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı:31, s. 193-207.
- Efendioğlu, Süleyman. (2007). Edatların Sınıflandırılması. *Erciyes Dergisi*, Yıl: 30, Sayı: 353, s. 27-29.
- Əhmədzadə, Ə. (vd.). (2010). *Azərbaycan Dili*. Bakı: Abituriyent.
- Jalilov, S. (2012). *O‘zbek Tilining Tarixiy Grammatikasi Fani Bo‘yicha O‘quv Metodik Majmua*. Nukus: O‘zbekiston Respublikasi Xalq Ta‘limi Vazirligi Ajiniyoz Nomidagi Nukus Davlat Pedagogika Instituti, Filologiya Fakulteti.
- Mahkamov, Ne‘mat, Ermatov, Ihtiyar. (2013). *Tilshunoslik Terminlarining Izohli Lug‘ati*. Toshkent: Fan Nashriyoti.

Medveliyev, A., Mahkemov, N., vd. (2006). *O'zbek Tilining Izohli Lug'ati (5 Jild). Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi Ali Sher Navoiy Nomidagi Til va Adabiyot Instituti.*

Mirvaliyev, Sobir. (1993). *O'zbek Adiblari.* Toshkent: Fan Nashriyoti.

Nazarova, S. (2014). «Hozirgi O'zbek Adabiy Tili (Sintaksis)» Fanidan Ma'ruza Matnlari. Buxoro: O'zbekiston Respublikasi Oliy va O'rta Maxsus Ta'lim Vazirligi Buxoro Davlat Universiteti.

Ne'matov, H.F., Sayfullayeva, R., vd. (2008). *Zamonaviy O'zbek Tili: Morfologiya.* Toshkent: Mumto'x So'z.

Shobdurahmonov, SH, Asqarova, M., Hojiyev, A., Rasulov, I. (1980). *Hozirgi O'zbek Adabiy Tili, I. Qism.* Toshkent: O'qituvchi.

Yaman, Ertuğrul. (2005). *Özbek Türkçesinde Edatlar (Kaynakları, Ses ve Şekil Özellikleri).* Ankara: Gazi Kitabevi.

Yıldırım, Hüseyin. (2012). *Özbek Türkçesi Grameri.* Ankara: Gazi Kitabevi.

İnt. 1: <http://hozir.org/ozbekiston-respublikasi-oliy-va-orta-maxsus-talimvazirligi-mi-v2.html?page=5> (Erişim tarihi: 01.05.2018)

İnt. 2: <http://hordiq.uz/2018/03/03/yalpiz-nafaqat-shifobaxsh-balki-omad-boylik-baxt-keltiruvchi-joduli-usimlik-ekan/> (13.03.2018)

İnt. 3: <https://kun.uz/news/2018/01/17/savkat-mirzиеev-islom-karimovni-ezozlas-nafakat-vazifamiz-balki-mukaddas-insonij-burcimizdir> (13.03.2017)

İnt. 4: <http://www.uzlidep.uz/news-of-uzbekistan/1183> (13.03.2017)

İnt. 5: http://www.bbc.com/uzbek/uzbekistan/2011/03/110318_uzbek_internet (13.03.2017)

İnt. 6: <https://sputniknews-uz.com/analytics/20180215/7516552.html> (13.03.2017)

İnt.7: <http://parliament.gov.uz/upload/iblock/663/hcitiwqqxlan%20kemslyyjmdjvktalxqlestxbqo-rozsbkwnchmbrz.pdf> (13.03.2017).

İnt. 8: <http://www.trt.net.tr/uzbek/dunyo> (2018/03/01/)

İnt. 9: [https://kun.uz/uz/news\(2018/01/17\)](https://kun.uz/uz/news(2018/01/17))